

ROME - OSTIA

Op een kleine 20 km. van Rome ligt (bij de toenmalige monding van de Tiber) wat nog overblijft van de 'Portus Romae', de oude haven van Rome. Erg creatief zijn de Romeinen niet geweest in hun naamgeving: 'Ostium' betekent eenvoudig 'mondning van een rivier', in dit geval de Tiber. Op dezelfde schaal als in de moederstad zijn de oude bouwmaterialen massaal weggehaald en hergebruikt en blijft er van de vroegere glans bedroevend weinig over, al mogen we het uitzicht van Ostia niet vergelijken met de overdadige praal van Rome. Maar in tegenstelling tot Rome werd de site niet overbouwd en geeft een bezoek aan het opgravingsterrein toch een goed beeld van de functie en de stadsoriëntatie van deze overslaghaven. Want dit was Ostia in de eerste plaats: de thuishaven van de oorlogs- en handelsvloot van de Romeinen en het (voorlopige) eindpunt van alle zeeroutes naar Rome. De zeeschepen werden daar of gelost of overgeladen op kleinere rivierboten om de bevoorrading van de miljoenenstad Rome te verzekeren. Rome was heel de oudheid door (en voor kwatongen nog steeds) allesbehalve een productieve stad, en kon slechts op die schaal overleven door de massale import (volgens anderen was dat roof!) van basis- en luxegoederen uit alle hoeken van het Rijk.

Volgens de legende gaat de stichting van Ostia terug naar de 4de koning van Rome, Ancus Martius, in de 6de E. v. C. De oudste archeologische sporen wijzen op een 'castrum', een fort uit de tweede helft van de 4de E. v. C. In het begin van de 1ste eeuw vóór onze tijdsrekening liet Sulla een nieuwe stadsmuur bouwen van 2.500 m. De grootste uitbreiding kreeg de stad in de Keizertijd, toen onder de keizers Claudius, Trajanus en Hadrianus grote havenwerken werden uitgevoerd en onder meer in functie daarvan de stad ook vergroot en

BESCHRIJVING

Als je de entrée voorbij bent sta je eigenlijk op de oude weg naar Rome, de 'Via Ostiense', die naar de **Porta Romana** leidt. Je moet eerst even naar links, de Via delle Tombe in, die hiermee parallel loopt. Het is een uitbreiding van de begrafenisplaatsen buiten, maar toch in de buurt van de stad. Je wandelt dan tussen twee rijen grafmonumenten, zowel losstaande gebouwen als 'columbaria', nissen voor asurnen. Zij leidt naar een poort die later in de stadsmuur is aangebracht. Daar kan je naar rechts (langs de Via di Ermogene) naar de eigenlijke Porta Romana, die uit de republikeinse periode dateert (als onderdeel van de stadsomwalling door Sulla in de vroege 1ste E. v. C. aangelegd) en in de Keizertijd een rijke marmerversiering heeft gekregen.

Hier begint de **Decumanus Maximus**, één van de 2 hoofdassen niet enkel van de stad, maar ook van het oude 'Castrum' (samen met de Cardo Maximus) (ook al begon het eigenlijke Castrum pas enkele honderden meters verder, voorbij het Theater, waar Rome - Ostia

urbanistisch heringericht werd. In de praktijk groeide er, ten Noorden van Ostia, een haast nieuwe stad, die eenvoudigweg 'Portus' genoemd werd: 'de haven'. Ostia was toen een stad van meer dan 100.000 inwoners en een oppervlakte van meer dan 100 hectaren.

De degradatie begon na Keizer Constantijn en verliep parallel met die van Rome. Het moderne Ostia Antica is in de eerste helft van de 9de E. door Paus Gregorius IV als 'Gregoriopoli' gebouwd, waar Paus Martinus V in de vroege 15de E. een cilindrische verdedigingstoren liet oprichten (de kern van het latere castello) ter bescherming van de Tibermonding. Maar de opflakking was van korte duur en de zone geraakte quasi volledig ontvolkt, vooral toen in 1575 een enorme overstroming de loop van de Tiber wijzigde, en de kustlijn door de verzanding steeds verder kwam te liggen.

Vanaf de 18de E. deelt de site in de algemene archeologische interesse die toen onstond. Eerst waren er clandestiene opgravingen, later werd – vanaf ± 1850 – het terrein op een meer wetenschappelijke manier onderzocht. Eigenlijk zijn deze opgravingen nog steeds bezig. Op dit ogenblik is ongeveer 2/3 van het stadsdomein opgegraven, en op het niveau van de 2de E. gebracht. De betekenis (en de charme) van Ostia ligt enerzijds in de aanwezigheid van al wat een grote Romeinse stad te bieden had (een Capitolium, een theater, thermen, mihraea, een basilica, de soms indrukwekkende aanzet van 'insulae' en, specifiek voor Ostia, de 'horrae', de grote opslagmagazijnen), maar ook in de enige echte (toegepaste) 'kunstwerken' die er te bezichtigen zijn: de mozaïeken, mozaïeken die in de wintermaanden met zand worden afgedekt.

nu de Via dei Molini begint. Hij loopt 800 m. rechtdoor (tot aan de overzijde van dat Castrum) en loopt dan verder schuin links naar (waar toen) de zee (lag). De voornaamste publieke gebouwen liggen ten Noorden (rechts) van deze as, tussen deze Decumanus en (waar toen) de Tiber (vloeiende). Wij gaan deze hoofdas als uitgangs- en terugkeerpunt nemen bij de beschrijving van de route.

Aan de binnenkant van de poort ligt de **Piazzale della Vittoria**, zo genoemd naar het beeld van de 'Minerva Vittoria', dat hier staat opgesteld, en dat naar alle waarschijnlijkheid afkomstig is van een verfraaiing van de stadspoort onder keizer Domitianus. De resten aan de N.-zijde (rechts dus) zijn waarschijnlijk de grondvesten van grote magazijnen uit de republikeinse periode, waarin en ten dele waarop later de zgn. **Thermen van de Cisiarii** zijn aangelegd. Dit waren de koetsiers (zeg maar taxichauffeurs: een 'cisium' was een tweewielige wagen voor personenvervoer) die de

reizigers van hier (op dit plein was hun 'standplaats!') naar Rome brachten. In het 'frigidarium' van dit thermencomplex is er een (weliswaar gerestaureerd) mozaïek waar hun beroepsactiviteit wordt afgebeeld.

Even verder, tegenover de zgn. Via del Sabazeo, is er een ander thermengebouw, de zgn. **Thermen van Neptunus**. Dit is één van de grootste van de 18 Thermen die Ostia rijk is en dateert uit de 2de E. (keizers Hadrianus en Antoninus Pius). Ook hier zijn er mozaïeken bewaard, waaronder de grandioze 'Triomf van Neptunus', waarin de zeegod een span van zeepaarden bestuurt en omringd wordt door een stoet van zeemonsters, Nereïden en Tritonen. In een aangrenzende zaal zie je de gemalin van de zeegod Amphitris begeleid door 4 Tritonen die op cimbalen en een kantharos spelen. Onder een afdakje kan je één van de kalkovens zien die in de Middeleeuwen gebruikt werden om van het marmer kalk te maken. In de grote palestra ('sportplein') bij deze thermen is een groot waterreservoir aangebracht. En aan de achterkant kan je resten zien van de verwarmingsinstallatie.

Naast dit thermengebouw is later een weg aangelegd over vroegere constructies (waartoe het mozaïek met 'Symbolen van de 4 winden van de 4 commerciële provincies', met name Sicilië – Trinacria -, Egypte – krokodil -, Afrika – olifantenslurf – en Spanje – met olijf gekroond – behoren). Langs deze **Via dei Vigili** kom je bij de brandweerkazerne die daar, achter de thermen gevestigd was. Het was een gebouw over 2 verdiepingen met een binnenkoer, waarop een 'Caesareum', een cultusplaats voor de keizers, werd opgericht. Links is er een latrine. Nog meer naar het N. loopt de Via della Fullonica (de (Voldersstraat)), genoemd naar de grote linnenwasplaats, waarvan je de bassins nog kan zien.

Je kan terug naar de Decumanus langs de Via della Fontana / della Cisterna (die uitloopt op de 'Osteria di Fortunato' (een herberg, genoemd naar de naam die in de mozaïekvloer staat). Aan de Westkant van deze straat zie je een afwisseling van winkels en trappen, die naar de woningen en appartementen erboven leidden. In enkele van die ruimtes zijn er sporen van frescoversieringen. De parallelweg, de **Via delle Corporazioni** loopt ook uit op de Decumanus, vlak naast het theater. Op de hoek is er een gebouwtje dat al vanaf de late 3^e E. als een christelijke getuigenis werd beschouwd: het 'Oratorium voor de Martelaren van Ostia'. Achteraf is er ook een gedenksteen voor de H. Monica, de moeder van S. Augustinus,

geplaatst: zij is in 387 in Ostia gestorven toen ze op het punt stond om naar Africa te vertrekken. Ook al zijn de overgeleverde teksten niet zo talrijk, toch moet de christelijke gemeenschap van Ostia erg uitgebreid en actief zijn geweest. Overigens, als je goed kijkt, zal je her en der in de mozaïeken en in sculpturale versieringen christelijke symbolen terug vinden, zoals vissen, duiven en kelken. De grote 'Horrea van Hortensius' aan de overkant van de

Decumanus heeft op zijn binnenkoer een porticus en een altaar voor de cultus van de zonnegod.

De absolute blikvanger van Ostia is het **Theater** met het aansluitende 'Foro delle Corporazioni'. Dit theater is in 12 v. C. door de architect van Augustus, Agrippa, gebouwd en in 196 in opdracht van Septimius Severus en Caracalla vergroot. Het had een capaciteit van 3.500 zitplaatsen en werd bovenaan versierd met een brede galerij met zuilen uit cipollinomarmer (een aantal van die zuilen zijn terug opgericht op het achterliggende plein). Het is een klassiek Grieks theater, met een halfcirkelvormige toeschouwersruimte, een dito orchestra (de plaats voor het koor) en een scène, waarvan het voorste deel met nissen behoorlijk bewaard is gebleven. De 2 onderste ordes van de cavea zijn in de 1ste helft van de 20ste E. gerestaureerd en dienen als zitjes bij klassieke voorstellingen in de zomermaanden.

Aansluitend is er het zgn. **Corporatieplein**, het commerciële hart van deze havenstad, een grote rechthoekige porticus met 2 bakstenen zuilenrijen, waar de 'stationes' van zowel de onderscheiden maritieme beroepsgroepen als vertegenwoordigingen uit alle provincies van het Rijk hun 'kantoor' hadden. Centraal op het plein zie je de resten van de zgn. 'Tempel van Ceres', een tempel 'in antis' op een hoog podium van 11 op 25 m. Aan de Noordkant, tegenover het theater was er een monumentale toegangspoort. Onder de porticus waren er oorspronkelijk 50 en na de vergroting onder keizer Septimius Severus (196) 64 kantoren, die alle met 'functionele' mozaïeken waren versierd: echte 'insignes' van handelaars in lederwaren of koorden, van bevrachters en rederijen, van commerciële vertegenwoordigers uit Rome, Ostia, Carthago, Narbonne, Cagliari, Alexandrië en ga zo maar door.

Tegen de Z.W.-hoek van dit plein ligt de mooie privé-woning van Apuleius, die herhaaldelijk aangepast is, en één van de niet zo talrijke vb. is van een 'Pompejaanse Domus'. Tussen dit huis en de Decumanus wijst een nu groene ruimte de plek aan waar je met behoorlijk wat goede wil de sporen kan zien van 4 republikeinse tempels, die zouden gewijd zijn aan 4 Olympische godheden. Aan de andere kant grenst het huis van Apuleius aan het **'Mithraeum van de 7 Sferen'**, één van de best bewaarde van de 18 tot nog toe gekende mithraea van de stad. De eredienst van deze oosterse zonnegodheid was wijd verspreid in het Keizerlijke Rome. Volgens een welbepaald initiatieritueel werden de volgelingen van deze stierendoder ingewijd in de geheimen van de cultus en namen ze deel aan de vieringen. De structuur van een Mithrasheilgdom is steeds dezelfde: in een rechthoekige ruimte lagen de gelovigen op 2 podia langs een centrale middengang aan, een middengang die naar het offeraltaar leidde waar het beeld van de godheid stond opgesteld (in het museum staat een vb.). In de vloer bij de ingang zie je nog de opening om het bloed van de offerdieren te laten wegvloeien. De podia en de vloer van de middengang zijn met zwart-wit mozaïeken versierd.

Op de vloer zie je 7 halve cirkels progressief naar het altaar 'gaan', die de 7 hemelsferen aanduiden, of de 7 periodes die nodig zijn om tot de ware kennis te komen. Tegen de wanden van de podia zie je de tekens van de dierenriem en de planeten.

Van op de Decumanus kan je even verder rechts de **Via dei Molini** in (als je een andere dwarsstraat gepasseerd bent: de Via dei Grandi Horrea), genoemd naar een 'Pistrinum', een maalderij annex bakkerij die in deze straat is teruggevonden. Bijna de hele rechterkant van deze straat wordt ingenomen door de imposante gebouwen van de 'Grandi Horrea', één van de grootste opslagmagazijnen van eetwaren. De gebouwen dateren van de vroege Keizertijd (Claudius en Nero) en zijn tot in de 5de E. in gebruik gebleven. Zij gaven rechtstreeks uit op de Tiber, en zijn ook structureel interessant: verschillende van de 64 grote 'cellen' hebben een heuse 'kruipkelder', waardoor de waren optimaal beveiligd waren tegen de vochtigheid.

Je kan vanuit deze Via dei Molini links de **Via di Diana** in, met woonblokken die tot de 2de verdieping bewaard zijn. Zo ook de zgn. 'Casa di Diana', die ook een overstekend balkon heeft, en waarin 2 ruimtes als Mithraeum zijn ingericht. Het is een typisch vb. van wat men 'insula' noemde een 'appartementsblok' van 3 à 4 verdiepingen met een hoogte van maximaal 18 m. (hoger mocht niet van keizer Trajanus!). Op de benedenverdieping waren er winkels en mezzanines, waar de winkeliers woonden. Vanop de straat leidden trappenhuizen naar de hoger gelegen verdiepingen, die helderder en luxueuzer waren en bewoond werden door mensen uit de middenklasse en ambtenaren die vlak bij de haven moesten wonen. Op de binnenkoer van een dergelijk 'palazzo' was er een waterreservoir en een bekken beschikbaar voor de bewoners. Één van de meest indrukwekkende vb. van zo'n 'insula' ligt even verder, waar o.a. de 'Casa dei Dipinti' in is ondergebracht. Hier kan je bv. duidelijk de aanzet zien van de trap naar de 3de verdieping. Op de verdieping is er een prachtig '8-9-kamer appartement' met verfijnde wandversieringen en goed bewaarde vloermozaïeken. Aan de Noordkant van deze insula zijn commerciële ruimten, waaronder een 'veld van dolia'. Een 'dolia' is een groot vat, dat in de grond werd ingegraven en waarin olie of wijn werd bewaard. Nu ben je vlakbij het museum dat, omgeven door een hele reeks sarcofagen, een aantal 'betere' stukken bewaart van de opgravingen.

De weg naar het Forum loopt via de Cardo Maximus, de andere as van het oude Castrum. Voor je daar aankomt zie je, tegenover de 'Casa di Diana', zie je één van de grootste '**Thermopolia**' (een soort snackbar) van Ostia. Aan de buitenkant is er een mooie marmeren zitbank voor wie 'buiten' iets wil eten. Voor de minder gehaasten waren er binnen ruime mogelijkheden om een warme of koude hap of drank te gebruiken (al dan niet 'in de aanbieding', en daarom uitgesteld in een soort vitrine: zij zijn daarenboven in fresco afgebeeld op een soort uithangbord). De binnenkoer met een fonteintje werd waarschijnlijk in de zomer gebruikt!

Rome - Ostia

Op het **Forum** zelf, dat pas in de 1ste -2de E. is aangelegd in zijn huidige vorm, domineren 2 tempels. De meest opvallende is het 'Capitolium', een tempel ter ere van de Capitolijsse 'trias' (Jupiter, Juno en Minerva), geïnspireerd door het model op de Capitool-heuvel in Rome, en die in haast alle Romeinse kolonies aanwezig was. Op een hoog podium, aan weerszijden omgeven door een zuilengaanaderij, is het een mooi vb. van een 'Italische' tempel. Van de oorspronkelijke marmerbekleding zijn enkel de aanhechtingsgaten in de muren bewaard gebleven. Resten van de oude kroonlijst kan je zien in de muur van de rechter porticus. Aan de overzijde van dit langwerpige plein zie je de ruïnes van de oudere (1ste E.) tempel ter ere van 'Rome en Augustus': alleen het metselwerk van de onderbouw van het podium is bewaard gebleven.

Andere indrukwekkende gebouwen op en in de buurt van het Forum zijn o. a.:

- de 'Thermen van het Forum', in omvang de grootste badinrichting van Ostia, in de Z.-O.-hoek ervan, dat o. a. opvalt door zijn grote palestra (sportveld) en de duidelijke sporen van het verwarmingssysteem.
- de 'Forica', of openbare latrine, die eigenlijk ondergebracht is de zgn. 'Casseggiato ('Blok') dei Triclini, maar toch voor iedereen toegankelijk was. Het is een mooi vb. van hoe de mensen van toen tegelijk ongedwongen 'samen' naar het toilet gingen (overigens in haast moderne hygiënische omstandigheden door de voortdurende 'waterversing') en toch een minimum van privacy hadden door de originele draaiportalen.
- de 'Basilica', of wat er van overblijft, aan de Westkant. Dit soort grote hal is één van de meest typische Romeinse constructies, waarin bij slecht weer de rechtszaken en handelsbesprekingen doorgingen die buiten niet konden. Op grond van zowel de afmetingen als de (schaarse) marmerruïnes moet dit een indrukwekkend gebouw geweest zijn.
- de 'Curia', ook aan de Westkant, maar ten Noorden van de Decumanus, waar de gemeenteraad van Ostia samenkwam.
- de zgn. 'Ronde Tempel', waarschijnlijk een 'Augusteum', een monument dat gewijd was aan de Keizercultus, en uit de 3de E. stamt. Het ligt 'achter' de basilica, en wordt voorafgegaan door een groot peristylum. Van de oorspronkelijke koepelconstructie is er niets meer bewaard.

Als je nu de Decumanus verder afgaat kom je bij de Westelijke poort van het Castrum, waarvan je enkel de muuraanzetten ernaast in tufsteen kan zien. Voorbij deze poort slaat de Decumanus, nu op zijn republikeins niveau, naar links af naar de 'Porta Marina': de zee lag van hieruit maar een paar honderd meter verder. De brede straat schuin rechts is de **Via della Foce**, die naar de Tibermonding (en het daarbij liggende Keizerlijke paleis) liep. Daar vind je (eigenlijk nog vóór je de Via della Foce afslaat) aan de Via degli Horrea

Epagathiana een mooi vb. van een privé-magazijn over 2 verdiepingen, met nogal wat marmerversiering (o.a. een portaal met een inscriptie en een mozaïek op de binnenkoer met een 'swastika' teken, een soort hakenkruis) en een stuk van de oude Castrum-omwalling. In het begin van die straat is er een mooie 'Taberna' met o.a. een mozaïek dat de toegang tot de haven van Ostia en zijn vuurtoren voorstelt.

- rechts een 'Area Sacra', een zone met 3 republikeinse tempels (uit de tijd van Sulla, vroege 1ste E. v. C.), waarvan de grootste (in het midden) aan 'Hercules Invictus' gewijd was. De hoge podia en de aanzetten van de 'cellae' zijn nog bewaard.
- ten Noorden van die tempel het rijke huis van 'Amor en Psyche'. Het is één van de vrij talrijke vb. van rijke 'domus' uit de 4de E., die, naar men aanneemt, gebouwd zijn door en voor rijke handelaars, die hun kantoor wel in Portus hadden, maar liever hier in Ostia woonden. Je ziet er een copie van een beeldje van Amor en Psyche (het origineel staat in het museum), er is een groot met zuilen versierd 'Nymphäum' en

er zijn schitterende vloerversieringen in veelkleurig marmer.

- aan de linkerkant als je verder de straat afgaat, de zgn. 'Insula van Serapis', met een mooie binnenkoer op slanke zuilen. Via een trap links kan je naar de 2de verdieping, vanwaar je een goed panoramisch zicht hebt over de stad en de Tiber die hier erg dichtbij ligt. Vanuit de porticus kan je ook naar de 'Thermen van de 7 Wijzen', zo genoemd naar een vestibule waar een fresco bewaard is met de afbeeldingen van de 7 wijzen (hun namen staan erbij!). De grote cirkelvormige zaal, die oorspronkelijk overwelfd was, bevat een vloermozaïek met jachtscènes. Vanuit deze thermen kan je naar de meer zuidelijk gelegen 'Insula degli Aurighi', een appartementenblok dat zijn naam heeft van een fresco in de gang op het gelijkvloers en waar 2 wagenmenners zijn afgebeeld. Samen met de hoger genoemde 'Insula van Serapis' en de 'Thermen van de 7 Wijzen' behoort deze insula tot de best (hoogst!) bewaarde van de stad: de grote bogen (op pilasters) op de binnenkoer zijn meer dan 10 m. hoog en illustreren zeer goed het perspectief van haast 3 verdiepingen!